

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Veranderend kunstenaarschap : de rol en betekenis van de kunstenaar in participatieve kunstpraktijken

Visser, R.J.

Citation

Visser, R. J. (2018, November 1). *Veranderend kunstenaarschap : de rol en betekenis van de kunstenaar in participatieve kunstpraktijken*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/66670>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/66670>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/66670> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Visser, R.J.

Title: Veranderend kunstenaarschap : de rol en betekenis van de kunstenaar in participatieve kunstpraktijken

Issue Date: 2018-11-01

Veranderend kunstenaarschap

VERANDEREND KUNSTENAARSCHAP

De rol en betekenis van de kunstenaar in participatieve kunstpraktijken

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof.mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op donderdag 1 november 2018
klokke 15.00 uur

ISBN/EAN: 978-90-829398-0-4

NUR 640/612

© 2018 Rina Visser-Rotgans

Afbeelding omslag: Binckhorst beings Foto: Marsel Loermans

Ontwerp en vormgeving: HaEs producties, De Bilt, www.haes-producties.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

door

Rina Johanna Rotgans

geboren te Hilversum
in 1949

Promotores

Prof. Frans de Rooter
Prof. dr. Paul van Geert

Rijksuniversiteit Groningen

Copromotor

Dr. Pieter Slaman

Promotiecommissie

Dr. Gerrit Breeuwsma
Prof. dr. Ton van Haaften
Prof. dr. Rineke Smilde

Rijksuniversiteit Groningen

Universität für Musik und Darstellende Kunst, Wien
Hanzehogeschool Groningen
Prins Claus Conservatorium
Lector Hogeschool Inholland

Guido Walraven
Prof. dr. Kitty Zijlmans

Inhoud

1 	<i>Inleiding</i>	9
1.1	<i>Participatieve kunstpraktijken</i>	9
	Onderzoek naar de veranderende rol van kunstenaars	12
	De onderzoeksvraag	15
	Begrippen en terminologie	16
	Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie	26
1.2	<i>Onderzoeksaanpak</i>	27
	Literatuuronderzoek	27
	<i>Casestudy</i> -onderzoek, de onderzoeksaanpak	27
1.3	<i>Leeswijzer</i>	38
	Benamingen en aanduidingen	39
2 	<i>De opkomst van participatieve kunstpraktijken en de veranderende rol van de kunstenaar</i>	41
2.1	<i>Inleiding</i>	41
2.2	<i>Kunstenaarschap: het begrip en de modellen</i>	43
2.3	<i>Genealogie van participatieve kunst – een kunsthistorische en sociologische benadering</i>	46
	Een kritische blik op de samenleving	47
	Het Gesamtkunstwerk als model voor participatieve kunst	47
	Navolgers van het Gesamtkunstwerk: de eerste helft van de twintigste eeuw	48
	Navolgers van het Gesamtkunstwerk: de tweede helft van de twintigste eeuw	50
	Artistieke samenwerking in de kunst vanaf 1960	55
2.4	<i>Tussentijdse conclusie</i>	58
2.5	<i>Participatieve kunst vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw; het internationale discours</i>	59
	Relational Aesthetics, Dialogical Art en Site Specific Art	63
	Community en representatie	70
	Vormen van participatieve kunstpraktijken en de rol van de kunstenaar	73
2.6	<i>Over community art, participatieve kunstpraktijken en het ontstaan van spanningsvelden</i>	77
2.7	<i>Spanningsvelden in participatieve kunstpraktijken: Artistiek versus sociaal en autonomie versus instrumenteel</i>	82
	Autonome en instrumentele kunst – een tegenstelling?	84
	De spanning tussen community en art	86
2.8	<i>Conclusie</i>	87
	Het analysekader	90
3 	<i>Vijf participatieve kunstpraktijken</i>	92

I	'Stof tot Nadenken' Participatieve kunstpraktijk in de Oude Kerk Amsterdam 2012-2014	93
	Kunstenaar: Sara Vrugt	93
I.1	De context	94
	Politiek en sociaal engagement	94
I.2	Het proces	98
	De rol en betekenis van de kunstenaar	98
	De relatie kunstenaar en opdrachtgever	106
	De relatie kunstenaar en deelnemers	107
I.3	De samenwerking	108
	De rol en betekenis van de kunstenaar	108
	Kunstenaar en opdrachtgever	109
	Kunstenaar en deelnemers	109
I.4	Samenvatting	113
II	'Groeten van Geerweg' Participatieve kunstpraktijk in Delft 2012-2013	117
	Kunstenaar: Marjet Roerink	117
II.1	De context	117
	Politiek en sociaal engagement	117
II.2	Het proces	120
	De rol en betekenis van de kunstenaar	120
	De relatie kunstenaar en opdrachtgever	126
	De relatie kunstenaar en deelnemers	126
II.3	De samenwerking	128
	De rol en betekenis van de kunstenaar	128
	Kunstenaar en opdrachtgever	128
	De kunstenaar en het projectteam	128
	Kunstenaar en deelnemers	130
II.4	Samenvatting	135
III	'Noorderling' Participatieve kunstpraktijk in Leiden Noord 2014-2015	137
	Kunstenaars: PS Theater	137
III.1	De context	137
	Politiek en sociaal engagement	137
III.2	Het proces	140
	De rol en betekenis van de kunstenaar	140
	De relatie kunstenaar en opdrachtgever	150
	De relatie kunstenaar en deelnemers	152
III.3	De samenwerking	152
	De rol en betekenis van de kunstenaar	152
	Kunstenaar en opdrachtgevers	153
	Kunstenaar en deelnemers	153
III.4	Samenvatting	159

IV	'Wandschappen' Participatieve kunstpraktijken in Charlois Rotterdam	163
	Kunstenaars: Nicole Driessens en Ivo van den Baar	163
IV.1	De context	163
	Politiek en sociaal engagement	163
IV.2	Het proces	166
	De rol en betekenis van de kunstenaar	166
	De relatie kunstenaar en deelnemers	168
	De relatie kunstenaar en opdrachtgever	169
IV.3	De samenwerking	172
	De rol en betekenis van de kunstenaar	172
	Kunstenaar en opdrachtgever	173
	Samenwerking – Kunstenaar en deelnemers	174
IV.4	Samenvatting	180
V	'OpTrek Binckhorst' Participatieve kunstpraktijken in de Binckhorst	182
	Kunstenaar: Sabrina Lindemann	182
V.1	De context	182
	Politiek en sociaal engagement	182
V.2	Het proces	185
	De rol en betekenis van de kunstenaar	185
	Kunstenaar en opdrachtgever	189
	Kunstenaar en deelnemers	190
V.3	De samenwerking	191
	De rol en betekenis van de kunstenaar	191
	Kunstenaar en deelnemers	191
V.4	Samenvatting	195
	Conclusie beschrijvingen van de casestudies	197
4 	De kunstenaar en participatieve kunstpraktijken	199
4.1	De context	199
4.2	Classificatie kunstpraktijken	204
4.3	Participeren en samenwerken in de vijf kunstpraktijken	207
	Samenwerken en de rol van de opdrachtgever	207
	Samenwerken als een artistiek thema: participatie en interactie	209
	Participatie en deelnemer	212
	Participatie en kunstenaar	215
	De participatie van kunstenaar en deelnemers	217
	Typeringen van kunstpraktijken bekeken vanuit vormen van samenwerking... ..	219
4.4	De kunstenaar en de keuze voor participatief werken	223
	Participatief werken en de identiteit van de kunstenaar	225
	Ervaringen van kunstenaars en deelnemers met participatief werken	229
4.5	De rol en betekenis van kwaliteit in participatieve kunstpraktijken	237
4.6	Participatieve kunstpraktijken en gemeenschappelijk leren	242

4.7	<i>Identiteitskwesities van participatieve kunstenaars en kunstenaar-docenten: overeenkomsten en verschillen</i>	249
4.8	<i>Het transformatieve aspect van participatieve kunstpraktijken</i>	253
4.9	<i>De participatieve kunstenaar en leiderschap</i>	259
4.10	<i>Kunstenaarsrollen en type kunstpraktijk</i>	262
4.11	<i>Rollen en vaardigheden van de participatieve kunstenaar</i>	264
	De rol van de gepassioneerde kunstenaar	264
	Vaardigheden en kwaliteiten van participatieve kunstenaars en kunstpraktijken	265
4.12	<i>Samenvatting</i>	271
5 	Slotconclusie en aanbevelingen	276
5.1	<i>Wat houdt kunstenaarschap in?</i>	277
5.2	<i>Kunst als onderdeel van het dagelijks leven – verschuivingen in het denken over kunst en het kunstenaarschap</i>	278
5.3	<i>Wat is de betekenis van participatieve kunstpraktijken voor de invulling van het kunstenaarschap?</i>	280
	Hoe werken kunstenaar en deelnemers samen in participatieve kunstpraktijken?	280
	Welke effecten komen daaruit voort?	282
	Wat is de betekenis voor de identiteit van de kunstenaar en voor het kunstenaarschap?	284
	Wat is de waardering van participatieve kunstpraktijken in de kunstwereld?	287
5.4	<i>Slotdiscussie en praktijkaanbevelingen</i>	287
	De kwestie autonoom en instrumenteel	288
	De kwestie ethisch en esthetisch	288
	De kwestie kwaliteit	289
	De kwestie nazorg	290
	De kwestie onbekendheid en onzichtbaarheid	290
	Beperkingen van het huidige onderzoek en aanbevelingen voor vervolgonderzoek	291
5.5	<i>Nawoord</i>	294
	Bijlagen	298
	Bibliografie	313
	Lijst van afbeeldingen en verantwoording	321
	Samenvatting	324
	Summary	333
	Dankwoord	343
	Curriculum Vitae	345